

Slađana S. Paroški (Paroški S. Slađana)

Gradska uprava – Subotica, Sekretarijat za društvene delatnosti

sladja.paroski@gmail.com

PRILOZI ZA ISTRAŽIVANJE UTICAJA FRANCUSKE KULTURE U SUBOTICI

Adalékok a francia kultúra Szabadkára gyakorolt hatásának kutatásához

Annexes for the Study of the Impact of French Culture on Subotica

Rad istražuje uticaj francuske kulture u Subotici. Promenom istorijskih epoha, zahvaljujući razvoju i komunikacijama, na kulturnoj mapi grada sve jasnije su se očitavale konture uticaja francuske kulture, kako u ustanovama kulture, tako i u stvaralaštvu istaknutih umetnika.

Od 18. veka u Subotici je sve primetniji uticaj francuske kulture koja stiće veliku popularnost. Kada je mlado građansko društvo ekonomski ojačalo i počelo da usvaja i razvija kulturne vrednosti, među najvećim uticajima bila je umetnost francuskih kulturnih pregalaca. U radu su zabeleženi primeri iz različitih umetničkih oblasti, od pozorišta, preko književnih uticaja, do likovnih umetnosti.

Ključne reči: francuska kultura, istorijske epohe, kulturna mapa, ustanove kulture, istaknuti umetnici

Veoma popularna u čitavoj Evropi 18. veka, francuska književnost dolazila je do subotičkog čitaoca u originalu i u prevodu, najčešće s izvornika. Uticaj francuske kulture uopšte pre svega, književnosti i muzike, u doba jozefinizma otvorio je subotičku kulturu ka učenju jezika, a francuzomanija se ogledala u sve većem broju privatnih učitelja ovog jezika, plesa i muzike (ULMER 1995: 98). Zanimljivo je da se u 18. veku među doseljenim zanatlijama nalazio se i izvestan broj Francuza. Tako je zabeleženo da se grad, krajem 18. veka, doselio prvi šeširdžija koji se pojavio u Subotici. Bio je to Jakob Mikl iz Alzasa, koga je Magistrat 13. IX 1777. godine uvrstio u red ostalih stanovnika grada, osigurao mu šestogodišnje oslobađanje od svih davanja i dozvolio da obavlja svoju zanatsku delatnost (ULMER 1995: 98).

Nešto kasnije, u Novom Sadu zaslugom Emanuila Jankovića otvara se 1790. godine francusko-nemačka knjižara; o novom ukusu peva srpski građanski pesnik u svojim pesmaricama. Knjižar i „otac srpske drame” umro je upravo u Subotici pod nerazjašnjenim okolnostima 1791. godine (MARINKOVIĆ 2007: 241). I emancipacija žene u društvu dolazi s francuskim ukusom, s razvojem svesti o obrazovanoj dami i moći jednake muškarcu; kao da se među učenim subotičankama toga doba uvrežila francuska poslovica „Što žena hoće, Bog hoće”. Poslednje decenije 18. veka važne funkcije u subotičkom političkom i kulturnom životu zauzimaju članovi porodice Vojnić. Govorili su više jezika, što dokazuje njihova bogata biblioteka. U porodičnim zbirkama zastupljene su bile knjige na latinskom, mađarskom, nemačkom i francuskom jeziku. Svoju decu školovali su u inostranstvu, a strane jezike, naročito francuski, učili su još u roditeljskom domu od francuskih i nemačkih guvernanti. Da su bili frankofili, vidi se po tome da se u fondu Gradske biblioteke u Subotici nalazi bezbroj francuskih knjiga u kojima nalazimo autografe porodice Vojnić, pečate i ex librise. Veliki ljubitelj francuske književnosti bio je i subotički senator Jovan Popović koji je preveo antologijsko delo Danijela Defoa „Robinzon Kruso” (NOVAKOVIĆ 1869: 571). Ovaj roman štampan je u Budimu pod nazivom „Špelhofen mlađi ili Priklučenije novago Robinsona na tihom moru” (STAJIĆ 1935: 56-57) a u subotičkoj bibliografiji zauzima posebno mesto (BAŠIĆ PALKOVIĆ–BAŽANT–SZENTGYÖRGYI 1988: 15). Iz perioda ratova sa Napoleonom ostala je i jedna nerešena zagonetka jer se na jednoj mapi iz 1813. godine u Subotici nalazi „groblje francuskih vojnika”.

Odličan znalac francuskog jezika bio je plemić i lekar Vince Zomborčević (Zomborcsevics Vincentius) koji je osim ovog jezika govorio i nemački, latinski i grčki jezik (LIBMAN 1992: 24–28). Verovatno je prvi subotički intelektualac koji je pisao i objavljivao na francuskom bio književnik Pal Jambor (Jámbor Pál, 1821–1897). Bio je pesnik i dugogodišnji profesor gimnazije u Subotici. Jedno vreme bio je direktor gimnazije i narodni odbornik. Marljivim i napornim radom napisao je veliki broj književnih dela i odgojio oko 20 generacija maturanata. Učenicima je zbog njegovih studioznih predavanja bio najomiljeniji čas književnosti. Pisao je na mađarskom i francuskom jeziku jer je neko vreme radio u Parizu, koji mu je kao i Endreu Adiju (Ady Endre) bio velika inspiracija (BORI 1979: 61). Dela su mu: *Balade* (1848), *Pesme vojsci o slobodi* (1849), *Uspomene iz Pariza* (Párizsi emlékek) (JÁMBOR 1861) prvi i drugi deo (1861), *Pesnička dela Hiadora* (1863), *Novija pesnička dela Hiadora* (1871) i *Dela* (1880–1883). Napisao je i roman na francuskom jeziku *Umetnici* pod pseudonimom *Pol Durivaž*. Jambor je dugo sakupljao značajna dela svetskih i domaćih pisaca, pa je posedovao dragocenu knjižnicu od oko

2000 svezaka koju je nakon njegove smrti grad kupio i predao Gradskoj biblioteci gde se i danas čuva. Tokom 19. veka Francusku poznaju mnogi umetnici čiji će trag u subotičkoj kulturi biti ogroman – arhitekta Deže Jakab (Jakab Dezső) (MARTINOVIĆ CVIJIN 1988: 31) upoznaje se sa arhitektonskim nasleđem ove velike zemlje, sportista Lajoš Vermeš (Vermes Lajos) (MRKIĆ 2000: 29–30) savladava „francuski stil” u rvanju (VOJNIĆ HAJDUK 1950: 14), a francuski orijentisan glumac Đerđ Molnar (Molnár György) na repertoar subotičkog pozorišta stavlja rado dela Žaka Ofenbaha (Jacques Offenbach) i Franca fon Zipea (Franz von Suppé). Tokom 19. i početkom 20. veka subotička pozorišna publika imala je prilike da se upozna i sa delima drugih francuskih autora poput Emila Ožijea (*Pol Forestje ili ljubav i umetnost*) i Molijera, koji je bio na stalnom repertoaru glumaca Srpskog narodnog pozorišta iz Novog Sada, koji je često gostovao u gradu (MUZEJ VOJVODINE 1997: 258). Prema sačuvanim pozorišnim plakatima saznajemo da je na primer, subotička pozorišna publika imala prilike da vidi istorijsku dramu Život i smrt Molijera autora Šarl Denajea i Ežena Labe (Denoyer Károly és Labat Eugén: *Molière élete és halála*). Ovaj komad izveden je 7. decembra 1878. godine (RACKOV 1977: 37).

Šest meseci kasnije građani Subotice upoznali su se sa novom tekovinom savremenog doba – fonografom. Reže Piuković (Piukovits Rezső) je, u čekaonici železničke stanice prikazao Edisonov fonograf. U listu *Szabadkai Ellenőr* od 27. jula 1879. navodi se da je fonograf prvi put prikazan na Svetskoj izložbi u Parizu 10. maja 1878. godine. Sa sigurnošću se može tvrditi da je Reže Piuković tada duže vreme boravio u Parizu. Tih godina stigle su i prve bicikle u grad, i to iz Pariza, zahvaljujući istaknutom sportisti Miklošu Matkoviću i apotekaru Silberajtneru (MRKIĆ 2000: 31-32).

U grad stiže i umetnički pravac secesija koji se pojavljuje pod raznim imenima, a svoj trijumf doživljava 1900. godine na Svetskoj izložbi u Parizu (NINKOV KOVAČEV 2008: 418). Ovaj umetnički i stilski pravac oduševiće subotičke umetničke stvaraoce, od kojih neki hrle u Francusku, da tamo na izvoristu novih ideja dobiju inspiraciju za stvaralački rad. Jedan od najznačajnijih slikara u Subotici, Stipan Kopilović, u posedu je uverenja da je „stanovnik Pariza”. Kako piše istoričar umetnosti Bela Duranci, prema uverenju koje je bajmočka opština izdala na traženje slikara 23. aprila 1908. godine, Stipan Kopilović je „stanovnik Pariza, student slikarstva, bez imovine”. Jedna od najboljih slika slikara Stipana Kopilovića, „Brod na Seni” signirana je 1908. godine (DURANCI 1990: 40). Pre ove slike, kako piše istoričar umetnosti Bela Duranci, nastala su dela „Pristanište” i „Pejzaž” slikara Stipana Kopilovića. Obe slike signirane su 1907. godine. „Pristanište” i „Pejzaž” su ulja slikana „sočnim i čistim bojama, obasjana suncem,

ispunjena vazduhom. Potez je lak i treperav u skladu sa impresionističkim iskustvima Kopilovića. Valerske gradacije »Pristaništa« suočavaju nas sa zreлим slikarom – impresionistom koji je svoja dela doneo u zavičaj iz Pariza» (DURANCI 1990: 40).

Iste godine u proleće, slikar završava oslikavanje crkve svetih apostola Petra i Pavla u Bajmoku (DURANCI 1990: 60, 41). U vreme kada slikar Kopilović stvara svoja nezaboravna dela, subotička kulturna publika upoznaje putujuće kinematografe porodice Lifka, posebno najmlađeg sina Aleksandra Lifku (1880–1952). Njegov otac Johan Lifka, kao vlasnik putujućeg muzeja voštanih figura i panoptikuma, obilazio je gradove srednje Evrope. Aleksandar se školovao u Beču. Za vreme studija kupio je sebi jednu *Laternu magicu* kojom je svojim poznanicima i prijateljima priređivao zabave. Godine 1900. odlazi u Pariz gde za 300 zlatnih franaka kupuje svoju prvu filmsku kameru marke Pathé. Iste godine je u mađarskom gradiću Godolu (Gödöllő), snimio prve metre svog filma.

Zajedno sa svojim najstarijim bratom Karlom (Dragutinom) 1901. sagradio je i opremio jedan putujući bioskop sa 460 sedišta. Bioskop je raspolagao projektorom marke Gaumont, parnom mašinom za električni generator, reklamnim sijalicama, klavirom, trima violinama za muzičku pratnju i drugim. Sva oprema je bila smeštena u 6 cirkuskih kola (vagona) od kojih su dva služila za stanovanje. Prve predstave održali su u Trstu, a zatim su nastavili ka Bjelovaru, Sarajevu, Novom Sadu, Subotici, Aradu, Brašovu, Temišvaru i tako dalje. U jesen 1911. godine Lifka se nastanjuje u Subotici. Smatra se osnivačem kinematografije na ovim prostorima (ČALA 1981: 91).

Pariz je i narednih godina bio velika inspiracija. Subotička slikarka Klara Gereb tokom 1926. godine stvara litografiju „Pariz” (GEREB 2009: 26), a deo svoje vredne bibliografske kolekcije početkom 20. veka subotički pisac i kolekcionar Isidor Milko (Milkó Izidor) nabavlja u Parizu (EVETOVIĆ 1940: 408; VOJNIĆ HAJDUK 1971: 43–74). Dvadesetih godina prošlog stoleća francuski je u Subotici spadao među „žive jezike” i učenici gimnazije redovno su pohađali nastavu na kojoj se predavao taj jezik. Zanimljivo je da je tih godina u gradu postojao „Francuski klub” (Les amis de la France section de Suboticza, Francuski klub i Francuski licej). Ovaj klub pokrenut je 1919. godine, u vreme kada su Francuzi (verovatno zbog Trijanona, odnosno mirovne konferencije u Parizu) uživali veliku popularnost u delu subotičkog stanovništva (MESAROŠ 2012: 9; KRIZMAN 1967: 132–135).

U narednom periodu bilo je i pokušaja da se osnuje francuska škola-licej. Tako se na 30. sednici gradskog proširenog Senata (predstavničkog tela) u 1929. godini čuo predlog da se u Subotici osnuje Francuski licej. Za finansiranje njegovog osnivanja i rad predloženo je da grad uzme kredit od milion

dinara. Čuli su se i argumenti protiv toga. Tako je gradski odbornik Rada Lungulov istakao da je: „bedno stanje naše osnovne nastave, trebalo bi podići još 35 osnovnih škola, jer je 10 000 školske dece a oko 2000 njih ne pohađa, jer nemaju odela, ni obuće, 7-8 km moraju da pešače...” Nakon diskusije, predlog o liceju je skinut s dnevnog reda. Taj je pokušaj samo odjek inicijative za osnivanje francuskih liceja u zemlji koju je pokrenuo Milan Grol. Francuski klub u 1932. ima 168 članova, održao je 28 predavanja i 32 priredbe.

Narednih godina čitava plejada subotičkih slikara stvara umetnička dela sa pariskim motivima; pomenimo samo Mihajla Dejanovića (DEJANOVIĆ 1955: 172), Imrea Šafranja (ŠAFRANJ 1955: 61) i Andraša Handu (HANDA 1984: 343). Boravak u Parizu za svoje literarne predložke koriste i književnici Sava Babić (Putopis o Parizu) (BABIĆ 1964: 45–46) a glavni grad Francuske pominje i subotička književnica Marija Šimoković kada piše o stvaralačkom opusu Jožefa Nađa (ŠIMOKOVIĆ 1994: 27). U novije doba jedan od najznačajnijih subotičkih vajara, Sava Halugin, predstavio je svoje radove u francuskoj prestonici tokom jula i avgusta 1995. godine (DURANCI 1995: 59–61). Zanimljiv je i inspirativan deo života koji je u Francuskoj proveo pisac rođen u Subotici, Danilo Kiš. Jednu od naslovnih strana časopisa „Rukovet” krase fotografija koja prikazuje poznatog književnika u Parizu sa koferom u ruci (ANONIM 2012: naslovna strana; ANONIM 2013: 36).

Ovaj kratak opis kulturnih i umetničkih uticaja francuske i Subotice svakako ne iscrpljuje dalja promišljanja na ovu temu jer su mnogi subotički kulturni poslanici tokom dugog niza godina učinili veoma mnogo na približavanju kultura. Pomenimo vredan i nesebičan rad profesorke Eme Horvat (Horváth Emma) koja je u tom smislu dala neprocenjivi doprinos, ali i mnoštvo drugih zaljubljenika u veliku i jedinstvenu kulturu Francuske. Devedesetih godina prošlog veka u poseti gradu bili su francuski intelektualci poput francuskog humaniste i filozofa Danijela Šifera, francuskog ambasadora i predsednika Evropskog centra za mir i razvoj Pol Mark Henrija (Paul-Marc Henry).

U najnovije vreme francuska kultura je u različitim oblicima, predstavljena kroz aktivnost subotičkih ustanova kulture i organizacija koje se bave kulturnom delatnošću.

LITERATURA

- BABIĆ, Sava: Putopis o Parizu. Rukovet, god. X, br. 1, 1964.
 BAŠIĆ PALKOVIĆ Nevenka–BAŽANT Eva–SZENTGYÖRGYI István: Subotička bibliografija. Sv. 1, 1764–1869. Monografija, Subotica, 1988.
 BORI Imre: Književnost jugoslovenskih Mađara. Matica srpska, Novi Sad, 1979.
 ČALA Janoš. Počeci kinematografskih delatnosti na teritoriji Vojvodine : (1896–1918). (kn.), Beograd, 1981.

- DANILO Kiš u Parizu. Rukovet, god. LVIII, br. 5–8, 2012.
- DANILO Kiš u Parizu s kuferom na ramenu. Rukovet, god. LIX, br. 4–5–6, 2013.
- DEJANOVIĆ, Mihajlo: Motiv iz Pariza. Rukovet, god. I, br. 3–4, 1955.
- DURANCI, Bela: Bokorenje zavičajnog sna : Sava Halugin, Jugoslovenski kulturni centar u Parizu, jul–avgust 1995. Rukovet, god. XLI, br. 7–8–9, 1995.
- DURANCI Bela. Slikar Stipan Kopilović : 1877–1924. Subotičke novine, Subotica, 1990.
- GEREB, Klara. „Pariz” – Litografija. Rukovet, god. 55, br. 7–8, 2009.
- HANĐA, Andraš: Motiv iz Pariza. Rukovet, god. XXX, br. 3, 1984.
- JÁMBOR Pál: Párisi emlékek. 1. kötet. Oblath Leo tulajdona, Szabadka, 1861.
- KRIZMAN Bogdan: „Beogradsko primirje” od 13. novembra 1918. Zbornik za društvene nauke, 47, 1967.
- LIBMAN Emil: Istaknuti lekari Subotice : (1792–1992). Istorijski arhiv, Subotica, 2003.
- MAČKOVIĆ, Stevan: Les amis de la France section de Subotizca, Francuski klub i Francuski Licej. <https://suistorija.wordpress.com/da-li-ste-znali/les-amis-de-la-france-section-de-subotizca-francuski-klub-i-francuski-licej/> (3. 4. 2017)
- MARINKOVIĆ Borivoje: Emanuil Janković. Dnevnik, Novi Sad, 2007.
- MESAROSZ Zoltan. Promena Suverena u Subotici 1918. godine. Ex Pannonia, br. 15–16, 2012.
- MRKIĆ Branko. Palićka olimpijada. Palić-Ludaš, Palić, 2000.
- MUZEJ Vojvodine. Stalna postavka. Muzej Vojvodine, Novi Sad, 1997.
- NINKOV KOVAČEV Olga. Secesija i simbolizam. Evropski konteksti umetnosti XX veka u Vojvodini. Muzej savremene umetnosti Vojvodine, Novi Sad, 2008.
- NOVAKOVIĆ Stojan: Srpska biblijografija za noviju književnost : 1741–1867. Srpsko učeno društvo, Biograd, 1869.
- RACKOV Ivanka. Iz pozorišnog albuma Subotice. Osvit, Subotica, 1977.
- STAJIĆ Vasa: Mađarizacija i preporod Bunjevaca. Glasnik Istoriskog društva u Novom Sadu, knj. VIII, sv. 1, 1935.
- ŠAFRANJ, Imre: Opera u Parizu. Rukovet, god. I, br. 2, 1955.
- ŠIMOKOVIĆ, Marija: Dve pesme o pozorištu Jožefa Nađa iz Kanjiže a u Parizu (ili: Možda o čudesnom). Rukovet, god. XL, br. 1–2–3, 1994.
- ULMER Gašpar: Zanatstvo u Subotici krajem XVII i potkraj XVIII veka. Istorijski arhiv, Milen i Minerva, Subotica, 1995.
- VOJNIĆ HAJDUK Blaško: Subotica juče i danas. (k. n.), Subotica, 1950.
- VOJNIĆ HAJDUK Blaško: Moj grad u davniini : Subotica : 1391. do 1941. Blaško Vojnić Hajduk, Subotica, 1971.

Adalékok a francia kultúra Szabadkára gyakorolt hatásának kutatásához

A tanulmány a francia kultúra Szabadkát ért hatását kutatja. A történelmi korszakok változásával, a fejlődésnek és a kommunikációnak köszönhetően, a város kulturális térképén egyre észrevehetőbb a francia kultúra hatása

mind a kulturális intézmények, mind a kiemelkedő művészeti alkotások tekintetében. Különösen a 18. századtól kezdve örvend nagy népszerűségnek a francia kultúra ebben a városban, amikor a fiatal polgári társadalom megerősödik. A kulturális értékek elsajátításához, illetve továbbfejlesztéséhez éppen ez a kultúra adja a legjelentősebb lendületet Szabadka fejlődéséhez. A tanulmány ezt prezentálja a művészet különféle ágazataiból, a színház világából, az irodalomból, a képzőművészetből vett példákkal.

Kulcsszavak: francia kultúra, történelmi korok, kulturális térkép, kulturális intézmények, kiemelkedő művészek

Annexes for the Study of the Impact of French Culture on Subotica

The study deals with the impacts of French culture on Subotica. With the change of historic eras, due to development and communication, the impacts of French culture became more and more visible on the cultural map of the city – seen both in the work of cultural institutions and in the works of distinguished artists. As early as the 18th century, French culture enjoyed immense popularity among the citizens of Subotica. With the strengthening of the young civilian society in the city, French culture has contributed greatly to the city's cultural life. The study provides examples of this impact from various branches of art – starting from theatre and literature to visual arts.

Key words: French culture, historical epochs, cultural map, prominent artists

Beérkezés időpontja: 2017. július 12.

Elfogadás időpontja: 2017. december 18.

